

ISSN: 1991-3494 (Print)
ISSN: 2518-1467 (Online)

**SCIENTIFIC JOURNAL OF
PEDAGOGY AND ECONOMICS**

**№6
2025**

ISSN 2518-1467 (Online),
ISSN 1991-3494 (Print)

SCIENTIFIC JOURNAL OF PEDAGOGY AND ECONOMICS

PUBLISHED SINCE 1944

6 (418)

November – December 2025

ALMATY, 2025

EDITOR-IN-CHIEF:

ABYLKASSIMOVA Alma Yesimbekovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, Director of the Center for the Development of Pedagogical Education, Head of the Department of Methods of Teaching Mathematics, Physics and Computer Science at Abai KazNPU (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

DEPUTY EDITOR-IN-CHIEF:

SEMBIEVA Lyazzat Myktybekovna, Doctor of Economics, Professor of the Eurasian National University (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

EDITORIAL BOARD:

RICHELLE Marynowski, PhD in Education, Professor, Faculty of Education, University of Lethbridge, (Alberta, Canada), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

SHISHOV Sergey Evgenievich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy and Psychology of Professional Education, Moscow State University of Technology and Management named after K. Razumovsky (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ABILDINA Saltanat Kuatovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Pedagogy, Karaganda University named after E.A. Buketov (Karaganda, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

RYZHAKOV Mikhail Viktorovich, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Academician of the Russian Academy of Education, Editor-in-Chief of the journal “Standards and Monitoring in Education” (Moscow, Russia), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

BULATBAEVA Kulzhanat Nurymzhanovna, Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Chief Researcher of the National Academy of Education named after Y. Altynsarin (Astana, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

PETR Hájek, PhD, Unicorn University, Associate Professor, Department of Finance, (Czech Republic), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

JUMAN Jappar, Doctor of Economics, Professor, Honorary Academician of NAS RK, Honored Worker of Kazakhstan, Director of the Center for International Applied Research Al-Farabi Kazakh National University (Almaty, Kazakhstan) <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

LUKYANENKO Irina Grigorievna, Doctor of Economics, Professor, Head of Department of the National University of Kyiv-Mohyla Academy (Kyiv, Ukraine), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

YESIMZHANOVA Saira Rafihevna, Doctor of Economics, Professor of the University of International Business (Almaty, Kazakhstan), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Owner: «Central Asian Academic Research Center» LLP (Almaty).

The certificate of registration of a periodical printed publication in the Committee of information of the Ministry of Information and Communications of the Republic of Kazakhstan

N° KZ50VPY00121155, issued on 05.06.2025

Thematic focus: *«publication of the results of new achievements in the field of fundamental sciences»*

Periodicity: 6 times a year.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Central Asian Academic Research Center» LLP, 2025

БАС РЕДАКТОР:

ӘБІЛҚАСЫМОВА Алма Есімбекқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, Педагогикалық білім беруді дамыту орталығының директоры, Абай атындағы ҚазҰПУ математика, физика және информатиканы оқыту әдістемесі кафедрасының меңгерушісі (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

БАС РЕДАКТОРДЫҢ ОРЫНБАСАРЫ:

СЕМБИЕВА Ләззат Мықтыбекқызы, экономика ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің профессоры (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ:

РИШЕЛЬ Мариновски, білім беру саласындағы PhD, Летбридж университеті педагогика факультетінің профессоры, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, К.Разумовский атындағы Мәскеу мемлекеттік технологиялар және басқару университетінің кәсіби білім беру педагогикасы және психологиясы кафедрасының меңгерушісі (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

ӘБІЛДИНА Салтанат Қуатқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университетінің педагогика кафедрасының меңгерушісі (Қарағанды, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ресей білім академиясының академигі, «Білім берудегі стандарттар мен мониторинг» журналының бас редакторы (Мәскеу, Ресей), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БОЛАТБАЕВА Күлжанат Нұрымжанқызы, педагогика ғылымдарының докторы, профессор, Ы. Алтынсарин атындағы Ұлттық білім академиясының бас ғылыми қызметкері (Астана, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, Юникорн университеті, Қаржы департаментінің қауымдастырылған профессоры (Чех Республикасы), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖҰМАН Жаппар, экономика ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстанның Еңбек сіңірген қайраткері, ҚР ҰҒА құрметті академигі, әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университетінің Халықаралық қолданбалы зерттеулер орталығының директоры (Алматы, Қазақстан). <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЪЯНЕНКО Ирина Григорьевна, экономика ғылымдарының докторы, профессор, «Киево-Могилянская академия» ұлттық университеті кафедрасының меңгерушісі (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСІМЖАНОВА Сайра Рафихқызы, экономика ғылымдарының докторы, Халықаралық бизнес университетінің профессоры (Алматы, Қазақстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Меншіктенуші: «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС (Алматы қ.).

Қазақстан Республикасының Ақпарат және коммуникациялар министрлігінің Ақпарат комитетінде 05.06.2025 ж. берілген № **KZ50VPY00121155** мерзімдік басылым тіркеуіне қойылу туралы куәлік. Тақырыптық бағыты: *«іргелі ғылым салалары бойынша жаңа жетістіктердің нәтижелерін жариялау»*

Мерзімділігі: жылына 6 рет.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© «Орталық Азия академиялық ғылыми орталығы» ЖШС, 2025

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:

АБЫЛКАСЫМОВА Алма Есимбековна, доктор педагогических наук, профессор, академик НАН РК, директор Центра развития педагогического образования, заведующая кафедрой методики преподавания математики, физики и информатики КазНПУ им. Абая (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191275199>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2076124>.

ЗАМЕСТИТЕЛЬ ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА:

СЕМБИЕВА Ляззат Мыктыбековна, доктор экономических наук, профессор Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57194226348>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/38875302>.

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

РИШЕЛЬ Мариновски, PhD в области образования, профессор факультета педагогики Летбриджского университета, (Альберта, Канада), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57070452800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/16130920>.

ШИШОВ Сергей Евгеньевич, доктор педагогических наук, профессор, заведующий кафедрой педагогики и психологии профессионального образования Московского государственного университета технологий и управления имени К. Разумовского (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57191518233>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/2443966>.

АБИЛЬДИНА Салтанат Куатовна, доктор педагогических наук, профессор, заведующая кафедрой педагогики Карагандинского университета имени Е.А. Букетова (Караганда, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56128026400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/4131549>.

РЫЖАКОВ Михаил Викторович, доктор педагогических наук, профессор, академик Российской академии образования, главный редактор журнала «Стандарты и мониторинг в образовании» (Москва, Россия), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=6602245542>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/13675462>.

БУЛАТБАЕВА Кулжанат Нурымжановна, доктор педагогических наук, профессор, главный научный сотрудник Национальной академии образования имени Ы. Алтынсарина (Астана, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57202195074>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/40173122>.

ПЕТР Хайек, PhD, университет Юникорн, ассоциированный профессор Департамента финансов, (Чешская Республика), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=35726855800>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/672404>.

ЖУМАН Жаппар, доктор экономических наук, профессор, заслуженный деятель Казахстана, почетный академик НАН РК, директор Центра Международных прикладных исследований Казахского национального университета им. аль-Фараби (Алматы, Казахстан) <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=59238481900>; <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56658765400>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/60977874>.

ЛУКЬЯНЕНКО Ирина Григорьевна, доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой Национального университета «Киево-Могилянская академия» (Киев, Украина), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57189348551>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/939510>.

ЕСИМЖАНОВА Сайра Рафихевна, доктор экономических наук, профессор Университета международного бизнеса (Алматы, Казахстан), <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=56499485500>, <https://www.webofscience.com/wos/author/record/45951098>.

Scientific Journal of Pedagogy and Economics

ISSN 2518-1467 (Online),

ISSN 1991-3494 (Print).

Собственник: ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр» (г. Алматы).

Свидетельство о постановке на учет периодического печатного издания в Комитете информации Министерства информации и коммуникаций и Республики Казахстан № KZ50VPY00121155 выданное 05.06.2025 г.

Тематическая направленность: *«публикация результатов новых достижений в области фундаментальных наук».*

Периодичность: 6 раз в год.

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en/>

© ТОО «Центрально-азиатский академический научный центр», 2025

CONTENTS

PEDAGOGY

N.A. Abdikayumova, G.M. Madybekova, H. Kadayıfçı AI-supported learning in secondary chemistry education.....	17
A. Abdrassilov, K. Yeralin, M. Kassymov Methodological principles of using modern digital tools in teaching fine arts.....	30
M.S. Balganova, E.T. Adylbekova, H.I. Bulbul Pedagogical conditions for using blended learning methods in the training of information teachers.....	45
G.S. Bekenova, Zh.A. Abilbek, B.D. Zhumakayeva Using case method in teaching chemistry.....	67
A.M. Berdibek, A.M. Kudaibergenova Enhancing the effectiveness of professional training through the integration of case-study, a systemic approach, and positive psychology.....	80
D.A. Bildebayeva, R.U. Shanayev, K.N. Galay Active-productive reading in grade 7: epic prose of I. A. Odegov and G. K. Belger.....	95
K.N. Bulatbaeva, M.G. Smagulova Pedagogical foundations of training future foreign language teachers.....	110
Zh.B. Burayeva, D.S. Zharkinbayeva, K.K. Kabekeyeva Pedagogical conditions for ridding adolescents of internet addiction.....	130
D. Dauirbayeva, A. Bulshekbayeva Opportunities of multisensory methods in developing connected speech of middle preschool-aged children.....	145
N.N. Dildabekova, A.A. Kudysheva Research based teaching and its role in developing lifelong learning skills in South region of Kazakhstan.....	164
A.Zh. Dossanova, F.Z. Jaxylykova, S.K. Akhtanova The role of M.Zh. Kopeev's poem «Gibratnama» in education of youth in the fundamentals of a humanistic worldview.....	178

G. S. Yeshimbetova, G. Baitasheva, G. D. Yessentureyeva

Development and testing of qualimetric learning materials for measuring the effectiveness of field practice.....196

B.N. Igenbayeva, M.R. Smykova, Y.Zh. Shildibekov

Developing entrepreneurial learning through a society and industry challenges approach.....214

T. Igenbay, G. Apeyeva, Ali Ilgin

Application of digital and differentiated methods in inclusive teaching of literary texts in higher education.....244

B.D. Karbozova, N.N. Orazkhan, A.A. Rakulova

The importance of using artificial intelligence technologies in language learning.....258

Zh.A. Karimova, I.V. Safronova

Problems and prospects of studying literary serials in the educational process....273

G.M. Madybekova, T.B. Zabynbekova, K.Z. Kerimbayeva

The role of project-based learning technology in developing research skills of future chemistry teachers.....293

G.A. Nazarova, R.B. Zhandavletova, A.Zh. Berdenkulova

The potential of constructivist learning theory in mastering science education....307

A.K. Oralbekova, S.B. Begalieva, Zh.D. Abdullayeva

The influence of educational technologies on school–university interaction.....320

P. Pilten, G. Pilten, N. Şahinkaya

Evaluation of prospective teachers in terms of metacognitive thinking skills.....336

Tolkynbayeva A.K., Izmagambetova R.K., Baikulova A.M.

Review of scientific research articles on STEM education in Kazakhstan.....350

A.I. Shertser

Pedagogical conditions for the development of students’ research skills through the use of the case study method.....362

A. Shormakova, A. Utegenova, A. Almautova

Genre specifics of the diary and the relevance of his teaching.....373

N.T. Shyndaliev, A.S. Serikkazy, G.F. Nurbekova

The application of big data and artificial intelligence in education.....385

ECONOMICS

M.A. Aitkazina, E.A. Ruziyeva, N. E. Dabyltayeva Digitalization of financial instruments of state regulation in the green economy.....	397
S.N. Alpysbayeva, B.G. Mukan, A.I. Tazabekov Long-term macroeconomic trends in Kazakhstan: projection to regions.....	412
G.B. Bermukhamedova, A.B. Tlessova, Zh. Gabbassova The creative potential of the region's economy.....	426
F.K. Yerdavletova, G.N. Appakova, A.A. Mutaliyeva Digitalization of accounting: theory, practice, and impact on auditing.....	440
J. Juman, K.S. Mukhtarova, Zhang Liao China and Central Asia: prospects for economic cooperation in the context of global changes.....	454
E. Zhussipova, A. Aitymbetova, A. Dossaliyeva Improving financing mechanisms for public services in secondary education.....	472
A.K. Karbozova, T.S. Sokira, S. Manich Identification of core drivers of sustainable socio-economic development of Kazakhstan.....	489
M.O. Kenzhegul, Zh.K. Zhanabayeva, S.A. Azylkanova Innovative and digital technologies in human capital development: foreign experience.....	506
N. Kaparov, M. Zhamkeyeva, A. Kabieva Evolution of Kazakhstan's investment climate and the inflow of foreign direct investment into the real sector.....	521
D.A. Kulanova, K.K. Nurasheva, J.M. Seisenbayeva Formation of an innovative enterprise management structure in cotton processing using artificial intelligence.....	541
E. Maulenkulova, A.N. Aitymbetova, A.M. Appazova Prospects of using technical analysis methods in forecasting the dynamics of the Kazakhstan stock market.....	565

M.R. Salikhov, R.Sh. Takhtayeva

Analysis of the current economic state of the tourism industry in
East Kazakhstan region.....578

A.A. Satmurzaev, T.Zh. Niyazov, R.Zh. Duiskenova

Economic and social benefits of digitalization.....599

Z.K. Chulanova, M.Zh. Konyrbekov, A.A. Kireyeva

Integration of Kazakhstan's regions into R&D and the development
of their intellectual potential.....615

L. Shayakhmetova, A. Bekmagambetov, A. Koval

Occupational safety and social protection in harmful work conditions.....628

МАЗМҰНЫ

ПЕДАГОГИКА

Н.А. Абдикаюмова, Г.М. Мадыбекова, Х. Кадайифчи

Орта мектепте химияны жасанды интеллект қолдауымен оқыту.....17

А.И. Абдрасилов, Қ. Ералин, М. Касымов

Бейнелеу өнері пәнін оқытуда заманауи цифрлық құралдарды қолданудың әдістемелік негіздері.....30

М.С. Балганова, Э.Т. Адылбекова, Х.И. Булбул

Информатика мұғалімдерін даярлауда аралас оқыту модельдерін қолданудың педагогикалық шарттары.....45

Г.С. Бекенова, Ж.Ә. Әбілбек, Б.Ж. Жұмакаева

Химияны оқытуда кейс әдісін қолдану.....67

А.М. Бердібек, А.М. Кудайбергенова

Case-study, жүйелік тәсіл және позитивті психология интеграциясы арқылы кәсіби даярлықтың тиімділігін арттыру.....80

Д.А. Билдебаева, Р.У. Шанаев, К.Н. Галай

7-сыныптағы белсенді-өнімді оқу: И. А. Одегов пен Г. К. Бельгердің эпикалық прозасы.....95

К.Н. Булатбаева, М.Г. Смагулова

Болашақ шет тілі мұғалімдерін даярлаудың педагогикалық негіздері.....110

Ж.Б. Бұраева, Д.С. Жаркинбаева, К.К. Кабекеева

Жасөспірімдерді интернетке тәуелділіктен арылтудың педагогикалық шарттары.....130

Д.С. Дауірбаева, А.И. Бұлшекбаева

Мектеп жасына дейінгі ортаңғы топ балаларының байланыстырып сөйлеуін дамытудағы мультисенсорлық әдістердің мүмкіндіктері.....145

Н.Н. Дильдабекова, А.А.Кудышева

Қазақстанның Оңтүстік өңіріндегі зерттеуге негізделген оқыту және оның үздіксіз білім алуды дамытудағы рөлі.....164

А.Ж. Досанова, Ф.З. Джаксылыкова, С.К. Ахтанова

М.Ж. Көпеевтің «Гибратнама» өлеңінің жастарды гуманистік дүниетаным негіздеріне тәрбиелеудегі орны.....178

Г.С. Ешимбетова, Г. Байташева, Г.Д. Есентуреева

Оқу-өндірістік практиканың тиімділігін өлшеуге арналған квалиметриялық оқу материалдарын әзірлеу және апробациясы.....196

Б.Н. Игенбаева, М.Р. Смыкова, Е.Ж. Шильдибеков

Қиындықтарға негізделген тәсілді әзірлеу арқылы кәсіпкерлік оқуды нығайту.....214

Т. Игенбай, Г. Апеева, Али Илгин

Жоғары оқу орындарында әдеби мәтіндерді инклюзивті оқытуда цифрлық және сараланған әдістерді қолдану.....244

Б.Д. Карбозова, Н.Н. Оразхан, А.А. Рахимкулова

Тіл үйренуде жасанды интеллект технологияларын қолданудың маңыздылығы.....258

Ж.А. Каримова, Л.В. Сафронова

Оқу үдерісінде әдеби сериалдарды зерделеудің өзекті мәселелері мен болашағы.....273

Г.М. Мадыбекова, Т.Б. Забынбекова, К.З. Керімбаева

Болашақ химия педагогтерінің зерттеу дағдыларын жетілдіруде жобалық оқыту технологиясының маңызы.....293

Г.А. Назарова, Р.Б. Жандавлетова, А.Ж. Берденкулова

Жаратылыстану білімін меңгертуде конструктивистік оқыту теориясының мүмкіндіктері.....307

А.К. Оралбекова, С.Б. Бегалиева, Ж.Д. Абдуллаева

Білім беру технологияларының мектеп пен университеттің өзара әрекеттесуіне әсері.....320

П. Пилтен, Г. Пилтен, Н. Шахинкаия

Болашақ мұғалімдерді метакогнитивті ойлау дағдылары тұрғысынан бағалау.....336

Ә.К. Толқынбаева, Р.К. Измагамбетова, А.М. Байкулова

STEM білім беру бойынша Қазақстандағы ғылыми зерттеу мақалаларына шолу.....350

А.И. Шерцер

Case study әдістемесін пайдалану арқылы оқушылардың зерттеу дағдыларын дамытудың педагогикалық шарттары.....362

А. Шормақова, А. Өтегенова, А. Алмаутова
Күнделіктің жанрлық ерекшелігі және оны оқытудың өзектілігі.....373

Н.Т. Шындалиев, Ә.С. Серікқазы, Г.Ф. Нурбекова
Білім беру саласында үлкен деректер мен жасанды интеллектті қолдану.....385

ЭКОНОМИКА

М.А. Айтказина, Э.А. Рузиева, Н.Е. Дабылтаева
Жасыл экономикадағы мемлекеттік реттеудің қаржылық құралдарын цифрландыру.....397

С.Н. Алпысбаева, Б.Ғ. Мұқан, А.И. Тазабеков
Қазақстанның ұзақмерзімді макроэкономикалық үрдістері: аймақтарға проекция.....411

Г.Б. Бермухамедова, А.Б. Тлесова, Ж.Ж. Габбасова
Аймақ экономикасының шығармашылық әлеуеті.....426

Ф.К. Ердавлетова, Г.Н. Аппакова, А.А. Муталиева
Бухгалтерлік есепті цифрландыру: теориясы, тәжірибесі және аудитке әсері.....440

Ж. Жұман, К.С. Мұхтарова, Liao Zhang
Қытай және Орталық Азия: жаһандық өзгерістер жағдайындағы экономикалық ынтымақтастықтың болашағы.....454

Э. Жусипова, А. Айтымбетова, Ә. Досалиева
Орта білім беру саласында мемлекеттік қызметтерді қаржыландыру тетіктерін жетілдіру.....472

А.К. Карбозова, Т.С. Сокира, С. Манич
Қазақстанның тұрақты әлеуметтік-экономикалық дамуының индикаторларын айқындау.....489

М.О. Кенжеғұл, Ж.К. Жанабаева, С.А. Азылқанова
Адам капиталын дамытудағы инновациялық және цифрлық технологиялар: шетел тәжірибесі.....506

Н.М. Қапаров, М.К. Жамкеева, А.Т. Кабиева
Қазақстанның инвестициялық климатының эволюциясы және шетелдік инвестициялардың тікелей нақты секторға келуі.....521

Д.А. Қуланова, К.К. Нурашева, Ж.М. Сейсенбаева

Жасанды интеллект көмегімен мақта өндеуде кәсіпорынды басқарудың
инновациялық құрылымын қалыптастыру.....541

Г.Е. Мауленкулова, А.Н. Айтымбетова, А.М. Аппазова

Қазақстанның қор нарығы акциясының динамикасын болжау кезінде
техникалық талдау әдістерін қолдану перспективалары.....565

М.Р. Салихов, Р.Ш. Тахтаева

Шығыс Қазақстан облысындағы туристік индустрияның қазіргі
экономикалық жағдайын талдау.....578

А.А. Сатмурзаев, Т.Ж. Ниязов, Р.Ж. Дүйскенова

Цифрландырудың экономикалық және әлеуметтік жағынан пайдалы
әсерлері.....599

З.К. Чуланова, М.Ж. Қонырбеков, А.А. Киреева

Қазақстан өңірлерінің ҒЗТКЖ-ға интеграциясы және олардың зияткерлік
әлеуетін дамыту.....615

Л.М. Шаяхметова, А.Б. Бекмагамбетов, А.П. Коваль

Зиянды еңбек жағдайларында еңбек қауіпсіздігі және әлеуметтік
қорғау.....628

СОДЕРЖАНИЕ

ПЕДАГОГИКА

Н.А. Абдикаюмова, Г.М. Мадыбекова, Х. Кадайифчи

Обучение химии в средней школе с поддержкой искусственного интеллекта.....17

А.И. Абдрасилов, К. Ералин, М. Касымов

Методические основы использования современных цифровых инструментов в преподавании изобразительного искусства.....30

М.С. Балганова, Э.Т. Адылбекова, Х.И. Булбул

Педагогические условия использования методов смешанного обучения при подготовке преподавателей информации.....45

Г.С. Бекенова, Ж.А. Абилбек, Б.Ж. Жумакаева

Использование кейс-метода в обучении химии.....67

А.М. Бердібек, А.М. Кудайбергенова

Повышение эффективности профессиональной подготовки интеграцией case-study, системного подхода и позитивной психологии.....80

Д.А. Билдебаева, Р.У. Шанаев, К.Н. Галай

Активно-продуктивное чтение в 7 классе: эпическая проза И.А. Одегова и Г.К. Бельгера.....95

К.Н. Булатбаева, М.Г. Смагулова

Педагогические основы подготовки будущих учителей иностранного языка.....110

Ж.Б. Бураева, Д.С. Жаркинбаева, К.К. Кабекеева

Педагогические условия преодоления интернет-зависимости подростков.....130

Д.С. Дауірбаева, А.И. Булшекбаева

Возможности мультисенсорных методов в развитии связной речи детей среднего дошкольного возраста.....145

Н.Н. Дильдабекова, А.А. Кудышева

Обучение на основе исследования и его роль в развитии навыков непрерывного образования в Южном регионе Казахстана.....164

А.Ж. Досанова, Ф.З. Джаксылыкова, С.К. Ахтанова

Гуманистическое мировоззрение М. Ж. Копеева в стихотворении
«Гибратнама» и его воспитательный потенциал для молодежи.....178

Г.С. Ешимбетова, Г. Байташева, Г.Д. Есентуреева

Разработка и апробация квалиметрических учебных материалов для
измерения эффективности учебно-полевой практики.....196

Б.Н. Игенбаева, М.Р. Смыкова, Е.Ж. Шильдибеков

Усиление предпринимательского обучения через развития подхода,
основанного на вызовах.....214

Т. Игенбай, Г. Апеева, Али Илгин

Применение цифровых и дифференцированных методов в инклюзивном
обучении литературных текстов в высших учебных заведениях.....244

Б.Д. Карбозова, Н.Н. Оразхан, А.А. Рахимкулова

Важность использования технологий искусственного интеллекта
при изучении языка.....258

Ж.А. Каримова, Л.В. Сафронова

Проблемы и перспективы изучения литературных сериалов в учебном
процессе.....273

Г.М. Мадыбекова, Т.Б. Забынбекова, К.З. Керимбаева

Значение технологии проектного обучения в развитии исследовательских
навыков будущих учителей химии.....293

Г.А. Назарова, Р.Б. Жандавлетова, А.Ж. Берден

Возможности конструктивистской теории обучения в освоении,
естественно-научного, образования.....307

А.К. Оралбекова, С.Б. Бегалиева, Ж.Д. Абдуллаева

Влияние образовательных технологий на взаимодействие школы
и университета.....320

П. Пилтен, Г. Пилтен, Н. Шахинкая

Оценка будущих учителей с точки зрения метакогнитивных навыков
мышления.....336

А.К. Толкынбаева, Р.К. Измагамбетова, А.М. Байкулова

Обзор научно-исследовательских статей по STEM-образованию
в Казахстане.....350

А.И. Шерцер

Педагогические условия развития исследовательских умений учащихся
через использование методики case study.....362

А. Шормасова, А. Утегенова, А. Алмаутова

Жанровая специфика дневника и актуальность его преподавания.....373

Н.Т. Шындалиев, А.С. Серикказы, Г.Ф. Нурбекова

Применение больших данных и искусственного интеллекта
в сфере образования.....385

ЭКОНОМИКА**М.А. Айтказина, Э.А. Рузиева, Н.Е. Дабылтаева**

Цифровизация финансовых инструментов государственного регулирования
в зелёной экономике.....397

С.Н. Алпысбаева, Б.Г. Мұқан, А.И. Тазабеков

Долгосрочные макроэкономические тренды Казахстана:
проекция на регионы.....411

Г.Б. Бермухамедова, А.Б. Тлесова, Ж.Ж. Габбасова

Креативный потенциал экономики региона.....426

Ф.К. Ердавлетова, Г.Н. Аппакова, А.А. Муталиева

Цифровизация бухгалтерского учета: теория, практика
и влияние на аудит.....440

Ж. Жуман, К.С. Мухтарова, Liao Zhang

Китай и Центральная Азия: перспективы экономического сотрудничества
в условиях глобальных перемен.....454

Э. Жусипова, А. Айтымбетова, А. Досалиева

Совершенствование механизмов финансирования государственных услуг
в сфере среднего образования.....472

А.К. Карбозова, Т.С. Сокира, С. Манич

Определение ядровых драйверов устойчивого социально-экономического
развития Казахстана.....489

М.О. Кенжегул, Ж.К. Жанабаева, С.А. Азылканова

Инновационные и цифровые технологии в развитии человеческого капитала:
зарубежный опыт.....506

Н.М. Капаров, М.К. Жамкеева, А.Т. Кабиева Эволюция инвестиционного климата Казахстана и приток иностранных инвестиций в реальный сектор.....	521
Д.А. Куланова, К.К. Нурашева, Ж.М. Сейсенбаева Формирование инновационной структуры управления предприятием по переработке хлопка с использованием искусственного интеллекта.....	541
Г.Е. Мауленкулова, А.Н. Айтымбетова, А.М. Аппазова Перспективы применения методов технического анализа при прогнозировании динамики акции фондового рынка казахстана.....	565
М.Р. Салихов, Р.Ш. Тахтаева Анализ текущего экономического состояния туристской индустрии в Восточно-Казахстанской области.....	578
А.А. Сатмурзаев, Т.Ж. Ниязов, Р.Ж. Дүйскенова Экономические и социальные преимущества цифровизации.....	599
З.К. Чуланова, М.Ж. Конырбеков, А.А. Киреева Интеграция регионов Казахстана в НИОКР и развитие их интеллектуального потенциала.....	615
Л.М. Шаяхметова, А.Б. Бекмагамбетов, А.П. Коваль Охрана труда и социальная защита работников с вредными условиями труда.....	628

© **A.Zh. Dossanova**^{1*}, **F.Z. Jaxylykova**¹, **S.K. Akhtanova**², 2025.

¹Esil University, Astana, Kazakhstan;

²L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan.

E-mail: dosanova_a@inbox.ru

THE ROLE OF M.Zh. KOPEEV'S POEM «GIBRATNAMA» IN EDUCATION OF YOUTH IN THE FUNDAMENTALS OF A HUMANISTIC WORLDVIEW

Dossanova Altyнай — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Esil University, Astana, Kazakhstan,

E-mail: dosanova_a@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2235-2077>;

Jaxylykova Fariza Zainiddinovna — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Esil University, Astana, Kazakhstan,

E-mail: ms.fariza.21@mail.ru, <http://orcid.org/0009-0004-7797-2083>;

Akhtanova Saltanat Kubeybekovna — Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana, Kazakhstan,

E-mail: salta378@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6000-0545>.

Abstract. The article discusses the humanistic worldview of M.Zh. Kopeev and the teaching of moral issues. In the current information age, dominated by globalization, the importance of the poet's poems in this issue, which aims to develop humanistic education for students, is discussed. Taking into account the need for a comprehensive, comprehensive new educational system to instill humanistic views and national values in young people, the tasks of educational organizations are to create a favorable educational environment for the harmonious formation and development of a learning personality oriented to national and universal values, capable of being competitive in the environment. Before revealing the essence of the topic, the concepts of «humanism» and «humanistic worldview» are explained from a psychological and philosophical perspective, and the views of scientists are compared and analyzed. At the same time, the path taken by the great poet during his life, his creativity, and his research are analyzed, proving that the theme of morality and humanism is a topic that does not lose its relevance for scholars even today. The article uses many scientific works, and the humanistic principle in the poet's work «Gibratnama» is widely explained, and the content of the poem is revealed using artistic description, gradation, portraying people in the image of birds, epithets, similes, and methods of comparison, analysis, synthesis, and research. In

addition, the author notes that among the pedagogical methods and approaches in the modernized education system introduced in recent years, the humanistic worldview direction has always been at the forefront. In conclusion, it is determined that the spiritual and moral development of a person is a process in which the expansion and strengthening of the value-content sphere, the formation of a person's attitude to himself, other people, society, state, country, and the world, and the formation of evaluative tendencies are carried out on the basis of traditional moral norms and moral ideas.

Keywords: “Gibratnama”, humanism, morality, humanistic worldview, universal values, humanistic principles

©А.Ж. Досанова^{1*}, Ф.З. Джаксылыкова², С.К. Ахтанова³, 2025.

¹ Esil University, Астана, Қазақстан;

^{2,3} Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан.

E-mail: dosanova_a@inbox.ru

М.Ж. КӨПЕЕВТІҢ «ГИБРАТНАМА» ӨЛЕҢІНІҢ ЖАСТАРДЫ ГУМАНИСТІК ДҮНИЕТАНЫМ НЕГІЗДЕРІНЕ ТӘРБИЕЛЕУДЕГІ ОРНЫ

Досанова Алтынай — педагогика ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, Esil University, Астана, Қазақстан,

E-mail: dosanova_a@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2235-2077>;

Джаксылыкова Фариза — педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Esil University, Астана, Қазақстан,

E-mail: ms.fariza.21@mail.ru, <http://orcid.org/0009-0004-7797-2083>;

Ахтанова Салтанат — педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана, Қазақстан,

E-mail: salta378@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6000-0545>.

Аннотация. Мақалада М.Ж. Көпеевтің гуманистік дүниетанымы және адамгершілік мәселелерін оқыту арқылы білімгерлерді адамгершілікке тәрбиелеу мәселесі қарастырылады. Сонымен бірге даналығымен танылған ақынның өмір сүрген кезеңі, жүріп өткен жолы мен шығармашылығы, зерттеулері талданып, адамгершілік пен гуманизм тақырыбының білімгерлер үшін бүгінгі күні де өзекті екенін дәлелдейді. Зерттеу нысаны – Көпеевтің «Гибратнама» өлеңіндегі гуманистік дүниетаным. Тақырыптың мәнін ашу барысында «гуманизм», «гуманистік дүниетаным» ұғымдарына психологиялық-философиялық тұрғыдан түсініктеме беріліп, ғалымдардың ой-пікірлері салыстырыла талданады. Қазіргі жаһандану үдерісі қарқын алған ақпараттық дәуірде білімгерлерге гуманистік тәрбие беруді дамытуға бағытталған бұл мәселеде ақын өлеңдерінің маңыздылығы айқындалады. Жастардың бойына гуманистік көзқарастар мен ұлттық құндылықтарды дарыту үшін жан-жақты, толыққанды, жаңа бағыттағы тәрбие жүйесінің қажеттілігі ескеріліп, білім беру ұйымдарының міндеті ретінде ұлттық және

құндылықтарға бағдарланған, қоршаған ортада бәсекеге қабілетті бола алатын білім алушы тұлғаның үйлесімді қалыптасуы мен дамуы үшін қолайлы білім беру ортасын құру қажеттілігі қарастырылады. Мақалада көптеген ғылыми еңбектерге сүйене отырып, ақынның «Ғибратнама» шығармасындағы гуманистік ұстаным кеңінен түсіндіріліп, өлең мазмұнын ашуда көркем суреттеу, градация, адам іс-әрекеттерін құс бейнесінде көрсету, эпитеттер, теңеу сияқты поэтикалық тәсілдермен қатар салыстыру, талдау, жинақтау секілді зерттеу әдістері қолданылады. Сонымен қатар автор соңғы жылдары енгізілген жаңартылған білім беру жүйесінде білімгерлерді тәрбиелеуде гуманистік дүниетанымдық бағыттың практикалық маңызын атап өтеді. Нәтижесінде тұлғаның рухани-адамгершілік дамуы – оның құндылықтық-мазмұндық аясының кеңеюі мен нығаюы, тұлғаның дәстүрлі моральдық нормалар мен адамгершілік идеялардың негізінде өзіне, басқа адамдарға, қоғамға, мемлекетке, елге, әлемге деген қатынасының қалыптасуы және бағалау әрекеттерінің орнығуы сияқты үдерістер арқылы айқындалатыны тұжырымдалады.

Түйін сөздер: «Ғибратнама», гуманизм, адамгершілік, гуманистік дүниетаным, жалпыадамзаттық құндылықтар, гуманистік ұстанымдар

© А.Ж. Досанова^{1*}, Ф.З. Джаксылыкова¹ С.К. Ахтанова², 2025.

¹Esil University, Астана, Казахстан;

²Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева,
Астана, Казахстан.

E-mail: dosanova_a@inbox.ru

ГУМАНИСТИЧЕСКОЕ МИРОВОЗЗРЕНИЕ М. Ж. КОПЕЕВА В СТИХОТВОРЕНИИ «ГИБРАТНАМА» И ЕГО ВОСПИТАТЕЛЬНЫЙ ПОТЕНЦИАЛ ДЛЯ МОЛОДЕЖИ

Досанова Алтынай кандидат педагогических наук, ассоциированный профессор, Учреждение «Esil University», Астана, Казахстан,

E-mail: dosanova_a@inbox.ru, <https://orcid.org/0000-0003-2235-2077>;

Джаксылыкова Фариза Зайниддиновна кандидат педагогических наук, доцент, Учреждение «Esil University», Астана, Казахстан,

E-mail: ms.fariza.21@mail.ru, <http://orcid.org/0009-0004-7797-2083>;

Ахтанова Салтанат Кубейбековна кандидат педагогических наук, доцент, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Астана, Казахстан,

E-mail: salta378@mail.ru, <https://orcid.org/0000-0001-6000-0545>.

Аннотация. В статье рассматриваются гуманистическое мировоззрение М.Ж. Копеева и возможности нравственного воспитания обучающихся на основе изучения его поэтического наследия. Подчеркивается непреходящая значимость жизненного опыта, произведений и исследований выдающегося поэта в процессе гуманистического воспитания обучающихся в условиях современного общества. Для раскрытия сущности темы с психолого-философской точки зрения даются определения понятий «гуманизм» и

«гуманистическое мировоззрение», проводится сравнительный анализ взглядов известных ученых. Наряду с этим анализируются жизненный путь, творческое наследие и научные изыскания поэта, что позволяет доказать, что темы нравственности и гуманизма сохраняют свою актуальность и в настоящее время. Обосновывается необходимость формирования у молодежи гуманистического мировоззрения и национальных ценностей посредством внедрения целостной и системной воспитательной модели нового типа. В этой связи к приоритетным задачам образовательных организаций относится создание благоприятной образовательной среды, ориентированной на национальные и общечеловеческие ценности, обеспечивающей гармоничное формирование и развитие личности обучающегося, способной к успешной социальной адаптации и конкурентоспособности в современном социокультурном пространстве. В исследовании используются труды многих ученых, детально разъясняется гуманистическая позиция, представленная в произведении «Ғибратнама». При раскрытии содержания произведения применяются художественные средства (образное описание, градация, изображение человеческих поступков через образы птиц, эпитеты, сравнения), а также методы сравнения, анализа, обобщения и интерпретации. Кроме того, автор подчеркивает практическую значимость гуманистического мировоззренческого подхода в воспитании учащихся в обновленной системе образования, внедренной в последние годы. В заключение отмечается, что духовно-нравственное развитие личности представляет собой процесс расширения и укрепления её ценностно-смысловой сферы, формирования оценочных установок и отношений личности к себе, другим людям, обществу, государству, стране и миру на основе традиционных моральных норм и нравственных идей..

Ключевые слова: «Ғибратнама», гуманизм, нравственность, гуманистическое мировоззрение, общечеловеческие ценности, гуманистические установки

Кіріспе. Қазақстан Республикасының Білім туралы Заңының 3-бабында «білім берудің зайырлы, гуманистік және дамытушылық сипаты, азаматтық және ұлттық құндылықтардың, адам өмірі мен денсаулығының, жеке адамның еркін дамуының басымдығы» білім беру саласының негізгі принциптері ретінде атап көрсетілген (Қазақстан Республикасы «Білім туралы» Заңы, 2007). Осыған орай, мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаевтың Халыққа кезекті жолдауында: «Еліміздің басты құндылығы адам. Бәріміз бірлігімізді бекемдей білсек, ешқашан әділдіктен аттамасақ, берекелі ел боламыз» - деген сөзінен бүгінгі күні гуманизм мәселесін әлі де дамыта түсу керектігін ұғамыз (Тоқаев, 2022).

Жалпы жастарға гуманистік тәрбие беру мәселесі жалпы адамзаттық құндылықтар мазмұнында қалыптасады. Сол себепті «...негізгі ұлттық құндылықтар адамның рухани-адамгершілік дамуы мен тәрбиесінің негізі ретінде қарастырылады» деген гуманистік көзқарасты анықтайтын тұжырым

дұрыс деп танылады (Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы № 249 қаулысы, 2023). Дегенмен, қазіргі жаһандану заманында жастарды ұлттық құндылықтар негізінде гумандылыққа тәрбиелеу күн тәртібінен түспейтін, шешімін толық таппай келе жатқан өзекті мәселе болып отыр.

Жоғарыда айтылған мәселелер бүгінгі күні білім мен тәрбие беру ұйымдарында болашақ ұрпақтың бойына адамгершілік нормаларын қалыптастыратын тәрбие мазмұнын жаңаша құру қажеттігін айқындап, алдымен жастарды рухани-адамгершілікке тәрбиелеу, гуманистік бағыттылықты басшылыққа алу кезек күттірмес міндеттер екенін дәлелдеп берді. Заманауи қоғамның жастарына білім беру – сын тұрғысынан жаңаша ойлай білетін, рухани-адамгершілігі биік, алған білімін қоғам қажеттілігіне жұмсай алатын тұлғаны тәрбиелеу.

Материалдар мен негізгі әдістер. Бұл зерттеудің әдістемесі тәрбиелеудегі гуманистік бағыттылық және пәнаралық, т.б. түрлі әдістерге негізделген. Адам бойындағы рухани-адамгершілік қасиеттерді зерттеудің пәнаралық тәсілі «гуманизм» ұғымының педагогикалық аспектілерін зерттеу қажеттілігімен анықталады. Бұл оның дифференциалдық ерекшеліктерін, «гуманизм» түсінігін, осы құбылыстың түрлі қырынан танылатын ерекшеліктерін зерттеуді, сипаттауды талап етеді. Біз «гуманизм» түсінігін әр түрлі ғалымдардың пікірлерімен ырыптың мәнін жан-жақты ашуға қызмет ететін зерттеу материалдары ретінде пайдаландық.

Бүгінгі күнгі жастардың бойына гуманистік көзқарасты дамыту, ұлттық құндылықтарды дарыту үшін ақпараттық қоғамның басымдылық танытып отырған кезеңінде жан-жақты, толыққанды тәрбие беру маңызды. Олай дейтініміз, білім беру ұйымдары оқушылар мен білімгерлердің ұлттық және жалпыадамзаттық құндылықтарды бойларына сіңіртуге, кез келген істе бәсекеге қабілетті, өз бетімен шешім қабылдай білетін жастарды тәрбиелеуге, функционалдық сауаттылық дағдыларды меңгертуге міндетті болып табылады. Осыған байланысты жаңартылған білім беру жүйесіндегі педагогикалық әдіс-тәсілдердің ішінде гуманистік дүниетанымдық бағыт әрдайым алдыңғы қатардан орын алады.

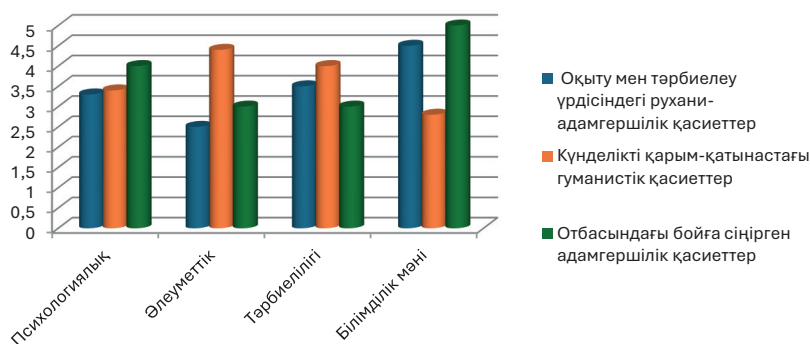
Гуманистік дүниетаным мәселесінің мәнін ашуда негізінен психологиялық, философиялық және педагогикалық түпнұсқа әдебиеттерге салыстырмалы талдау жасау міндетті болып табылады. Сонымен бірге гуманизм және гуманистік дүниетаным ұғымдары кеңінен түсіндіріліп, өлеңнің мазмұнын ашуда көркем суреттеу, грация, кейіпкерлерді аң-құс бейнесінде беру, эпитет, теңеу әдістері және ғылыми әдебиеттерді талдау, салыстыру, талдау-жинақтау әдістері қолданылады.

Болашақ ұрпақты оқыту барысында рухани-адамгершілікке тәрбиелеуде гуманистік дүниетанымның біртіндеп дамуы көрінеді. Бұл оның адамгершілік қасиеттерінің өз-өзіне, қоршаған ортадағы өзге адамдарға, қоғамға, елге, жалпы әлемге деген қарым-қатынасының қалыптасуы арқылы жүзеге асырылады.

Зерттеу нәтижелері. Гуманизм адамзат баласының ар-ожданын, адамгершілігін, еркіндігін, рухани әлеуетін, мейірбандығы мен өжеттігін, әділеттікті, жалпы адами қасиеттерді ұлықтайтын даралықты және оның дамуын дәріптейді. Жеке адамның шығармашылық әлеуетін дамытудағы белсенділігі, оның адами қарым-қатынастағы теңдігі, жалпы адамгершілік қатынастары гуманизм болып табылады.

Мәшһүр Жүсіп Көпеев мәдениет, білім мен ғылым, адамгершілікті дүниенің біртұтас бейнесі ретінде қабылдап, оны гуманистік, поэтикалық-философиялық тұрғыда кейінгі ұрпаққа жеткізе білген. Жалпы ақынның бойындағы гуманистік дүниетаным оның бойына бала жасынан бойына жиған білім-білігі мен ғылымға деген құштарлығынан қалыптасқан. Гумандылық қасиеттердің адамгершілікке жету жолындағы жеке және әлеуметтік келісілген жағдайын терең сезіне білген М.Ж. Көпеев табиғат жаратылысы мен социум әлемінің үйлесімдігінен адамгершілік нышандары біліне бастайтынын ашып көрсетеді. Шындығында, М.Ж. Көпеев жинаған фольклорлық шығармалардың тарихи тұлғаларға байланысты жазылған аңыз-әңгімелердің саны өте көп. Олар тек қазақ халқы үшін ғана емес көптеген түркі халықтары үшін де құнды болып табылады. Әсіресе, «Болған ана мен Белең ата», «Шайқы Бұрқы әулие», «Асан Қайғы», «Ғибратнама» т.б. еңбектері тарихымызды түгендеуде және жастарды елжандылыққа тәрбиелеуде зор үлесін тигізері анық (Көпеев, 1992).

Көпеев шығармаларын, оның ішінде «Ғибратнаманы» оқыту арқылы білімгерлер бойында гуманистік дүниетанымды қалыптастыруда төрт бағытта сауалнама алынып, оқыту мен тәрбиелеудегі, күнделікті қарым-қатынастағы, отбасындағы рухани адамгершілік деңгейлерді өлшем ретінде алынып, эксперименттік зерттеу жүргізілді. Осы зерттеудің нәтижесінде М.Ж. Көпеев кейіпкерлері арқылы білім алушылардың гуманистік дүниетанымының көп деңгейлі мәнге ие болатыны, өзінің көрініс беруі тұрғысынан көп мазмұнды және көп формалы болып келетіні дәлелденді. Бұл формалардың ішінде әсіресе, психологиялық, әлеуметтік және мәдени түрі гуманизмнің әр түрлі жақтары қарастырылып, олардың жиынтығы гуманизмнің дүниетанымы болатыны дәлелденді (1-сурет).

1-сурет. «Ғибратнама» арқылы гуманистік дүниетаным қалыптастыру нәтижелері

М.Ж. Көпеевтің гуманистік дүниетаным қалыптастырудағы адамгершілік тәрбиені іс жүзіне асыру нәтижелері бойынша мынадай ұсыныстар жасалды:

- білім алушылардың гуманистік қағидаларды сақтауы үшін оқыту мен тәрбиелеу үрдісі рухани-адамгершілік қасиеттерді бойға сіңіртіп, өз өмірінде қолдана білуге негізделіп ұйымдастырылса;

- рухани-адамгершілік, гуманистік қасиеттерді күнделікті өмірдегі қарым-қатынаста өз іс-әрекетінде ерікті түрде таңдаса, мектеп бағдарламасындағы әдеби шығармаларды, оның ішінде М.Ж. Көпеев секілді озық ойлы, жан-жақты хабардар ақындардың еңбектері білім алушылар бойына толыққанды сіңірілсе, оң нәтижелер беретіні анық.

Қоғамды ізгілендіруде білім алушыларды заман талабына сай оқытудың маңызы да, мәні де зор. Қазіргі кезеңде жас жеткіншектерді алдыңғы қатарлы озық көзқарас негізінде жан-жақты, жарасымды дамыған, қоғамдық саяси белсенділігі жоғары интеллектуалды мамандар етіп тәрбиелеу үшін қазақ тілі мен әдебиеті пәні сабақтарының тәрбиелік сапасына аса көңіл бөлуді қажет етеді. Осы орайда, М.Ж. Көпеев секілді гуманистік бағыттағы ақын-жазушыларымыздың еңбектері мен жүріп өткен жолдарына назар аударып, тарихымызға көз жүгірткеніміз әбден дұрыс.

Талқылау. Гуманизм адамдардың басқа адамдармен қарым-қатынаста ішкі жан дүниесінен туатын гумандық сезімдері мен іс-әрекеттерінде көрінетінін М.Ж. Көпеев шығармалары арқылы біз тәжірибе жүзінде танытып, дәлелдедік. Сонымен бірге осы әрекеттерден адам өмірінің адамгершілікке толы, жасампаз, шығармашыл жақтары көріне бастайтыны белгілі болды.

М.Ж. Көпеевтің гуманистік дүниетанымын қарастырмас бұрын, «гуманизм», «гуманистік дүниетаным» ұғымдарына психологиялық-философиялық тұрғыдан ғылыми түсініктемелер беруді жөн көрдік.

Ресейлік философтар И.М. Борзенко, В.А. Кувакин және А.А. Кудишина бірлесіп жазған еңбегінде гуманизмнің пайда болуының жалпы себептерін анықтау үшін зерттеу жүргізіп, адамның өмірдегі гуманистік қасиеттері «адамзат тарихының ерте кезінен пайда болып, осы уақытқа дейін дамып келе жатқанын» айтады (Борзенко т.б., 2005). Ғалымдардың пікірлерін ескере отырып, гуманизмнің пайда болуын жаратылыстың пайда болуымен, сонымен бірге адамның мінез-құлық сипаттарымен, табиғат құбылыстарының абсолюттік емес кепілдігі сияқты ерекшеліктерімен байланыстыруға болады.

Гуманистік тәрбие жөнінде қалам тартқан ойшылдардың көзқарастары әрдайым бір-бірін толықтырады. Атап айтқанда, шығыс ойшылы О. Хайямның айтуынша, «гуманизмнің ең басты ережесі *егер дүние бейне жүзік болса, онда адам оның бетіндегі гауһар*» деп дүниедегі ең басты нәрсе адам болса, кейінгі ғалымдардың пікірлері де осы оймен сабақтасып жатады (Хайям, 2024).

Данышпан ақын Абай да шығармаларында елдің рухани мәдениетін жетілдіруге ат салысумен қатар, жастарға адамгершілік тәрбие беруді мақсат етті. Олай дейтініміз, ол да «әлемді біртұтас бейне» ретінде көре алатын адам тәрбиелеуге күш жігерін жұмсаған. Адам өмірінің мәні, тұрмыс тіршілігі мен

болмысы, ар-намысы, адамшылығы жайында «өлсе өлер табиғат, адам өлмес, ол бірақ қайтып келіп, ойнап күлмес» деп, сана мен жанның иесі адам екенін ұғындырады. Осыдан адам факторын ең басты құндылық ретінде танытуды мақсат тұтты. Абайдың «адам бол», «адамзаттың бәрін сүй, бауырым», «атаның емес, адамның баласы бол» деген ақыл сөздері барша ғаламға гуманизмнің не екенін танытты (Абай, 1995).

Осылайша, Абай адам бойында ең алдымен рухани адамгершілік болғанда ғана ізгілікті жан болатынын айтты. Сонымен бірге әлемдегі, табиғаттағы барлық нәрсенің бір-бірімен байланысты және өзінді өмірде қалай алып жүрсең, әлем саған дәл солай жауап қататынын түсіндіруге талпынған. Гуманизм адамгершілік нормалардың жиынтығы ретінде адамның ішкі әлемінің шексіздігіне қатыстылығымен ерекшеленеді. Адамның даму деңгейіндегі қоғамның оған деген әсерін көрсете отырып, ғалым В.А. Туев: «гуманизм дамудың басты қажеттілігі болып табылады, себебі олар адамның белсенділігінің негізгі жүйесі, яғни адам болмысының негізі ретінде жүреді», - деп түсіндіреді (Туев, 2013:114).

Ұлы педагог Ы. Алтынсарин шығармаларының басты мақсаты жас ұрпақты дүниеге «дұрыс көзқараспен» тәрбиелеу болғаны белгілі. Сол себепті көптеген шығармаларында жас жеткіншектерді өнер-білімге шақырып, олардың бойына адамгершілік қасиеттерді сіңіруді басты назарда ұстауы оның еңбектерінің бүгінгі күні де өзектілігін жоймай, гуманистік дүниетанымға тәрбиелейтін құрал болып отыр (Ахметов, 2016). Сол сияқты данышпан ақын, фольклоршы, тарихшы-шежіреші Мәшһүр Жүсіп Көпеевтің гуманистік ұстанымдарға негізделген көптеген шығармаларының бүгінгі ұрпақ тәрбиесіне берері көп.

К.М. Абишева және бір топ ғалымдар адам интеллектісін бағалау категориясына талдау жасай отырып, «адамның мәні оның өз әрекеттері негізінде ғана шынайы құндылыққа ие болады» - деп тұжырымдайды (Abisheva, 2016). Л. Йожеф те бұл мәселеге терең мән бере отырып, «Мұны анықтаудың жалғыз мүмкіндігі – адамның өмір сүру фактісіне сүйену. Адамның өзіндік санасы бар болғандықтан, ол өзін әлемнің орталығы ретінде жариялайды» деп түйеді (Йожеф, 2004: 163).

А. Маслоудың «...өзін-өзі танытатын тұлға болып қалыптасатындар аз, олар әлеуметтік мәселелерге бей-жай қарамайды, өзінің жеке басын құрметтейді. Мұндай адамдар гуманистік жағынан алғанда көрнекті тұлғаға жатады» деген дәлелдері ғалымдардың бұл тақырыпқа ерекше қызығушылық танытатындығын көрсетеді (Маслоу, 2019:290). А. Маслоу «гумандық саясат» адам өмірінің барлық салаларында болуы керек деп есептейді. Әрбір адамның бірегейлігін және оған жеке көзқарас қажеттігін мойындау маңызды. Гуманизм адамның тек басқа адамдармен қарым-қатынасымен шектелмейді, жеке адамның өзінің «ішкі менімен» үйлесімді әрекеттесу арқылы таралады. Гуманизм – өз-өзіне сенімі мол, болашаққа бағдарланған үйлесімді, дені сау тұлғаның негізі ретінде бұл бағытты З. Фрейд, В. Франкл, т.б. ғалымдар А. Маслоудың көзқарасын қолдап, адамның ішкі жан дүниесіне үңілуді негізгі мәселе деп таныды. З.

Фрейд гуманизмді тепе-теңдік табу және адамның бейсаналық қалауларынан арылуы арқылы пайда болатынын айтты. Осыған орай, еркін, дені сау, жарасымды тұлға ғана адамгершілікті бола алады (Фрейд, 2020). Сонымен бірге адам бойындағы теріс қылықтарды жағымды қылықтарға көшіруді көздейтін гуманистік дүниетанымға тоқталған В. Франклдың көзқарастарына келсек, оның «күнделікті өмірдегі түрлі келеңсіздіктер пайдасыз және тәжірибеге бай болмаса да, түбегейлі түрде мағыналы болып қалады...» - деген көзқарасы үлкен маңызға ие (Франкл, 2010).

Жастайынан тарихи жырлар мен қиссаларды жатқа айтып, дарындылығымен танылған М.Ж. Көпеев те халықтың санасынан өшіп бара жатқан рухани байлықты халық арасында насихаттап, оның қайта жаңғыруына себепкер болды және гуманистік көзқарасын шығармалары арқылы таныта білді. Оқып-тоқығаны мол әрі зерек, терең білімді Мәшһүр Жүсіп Орта Азиядағы Бұқара, Самарқан секілді ірі діни орталықтарда арнайы исламдық руханият жайында да тереңірек білім алады. Сөйтіп, қазақ қоғамындағы шешімін таппай жүрген гуманистік ұстанымдардың орнығуына біршама үлес қосып, ағартушылық жолды ұстана арқылы тарихи мұраларды зерттеуге бет бұрады.

Көп қырлылығымен ел арасына таныла бастаған Мәшһүр Жүсіп Көпеев халық ауыз әдебиеті үлгілерін жинап фольклор саласына да өз қолтаңбасын қалдырған. Осы салаға терең зерттеулер жасаған профессор Н.Қ. Жүсіпов данышпан ғалымды «қазақ фольклорын ең көп жинаған» ғалым ретінде ерекше атап өтеді (Жүсіпов, 1999).

Ақынның ұзақ уақыт халық қазынасын жинаумен шұғылданғаны, тарихи поэтикалық шығармалардың саны өткен ғасырдың екінші жартысында одан әрі көбейе түскендігі және оларды жинауға М.Ж. Көпеевпен қатар В. Радлов, Г. Потанин, Ы. Алтынсарин секілді ғалымдардың көп еңбек сіңіргені белгілі. Әсіресе, М.Ж. Көпеев тарихи әңгімелерді, шешендік сөздерді, тұрмыс-салт және батырлар жырларын, мақал-мәтелдер мен ертегілерді, ақындар айтысын, т.б. материалдарды тек жинап қана қоймай, оларға өз тарапынан ой қосып, зерттеулер жасаған. М.Ж. Көпеевтің осындай тарихи мұраларды кеңінен зерттеу идеясы орта ғасырлық түркі әдебиетімен танысқаннан кейін бастау алған. Түркі әдебиетіндегі құнды шығармаларды жинақтап, зерттеу жүргізген сан-қилы тақырыптағы шығармашылығына қарап, ақын дүниетанымының шеңберін байқауымызға болады. Нақты айтар болсақ, «Қорқыт ата кітабы», «Оғызнама» еңбектерін, А. Яссауи, М. Қашқари, Ж. Баласағұни, А. Жүгінеки, С. Бақырғани еңбектерін қызыға оқыған. Адамға дүниенің, байлықтың пайдасыз екенін, алдымен білім керектігін, білімсіз адамгершіліктің қалыптасуы екіталай екендігін білген ғалым Рабғұзи, Құтып, Хорезми, Сараи, Науаи еңбектерімен терең танысып, білімін одан әрі жетілдіріп отырған. Одан кейініректе В.В. Радлов секілді орыс ғалымдарының ғылыми еңбектерін, алаш қайраткерлерінің шығармаларын оқып, олардың еңбектерінен өзіндік ой қорытып, гуманистік дүниетаным негіздерінің қырларын дамытып отырған.

Оқыту барысында білімгерлерді тәрбиелеуде гуманистік дүниетанымның

маңыздылығын өз шығармаларында тереңінен насихаттай білген ойшылдардың бірегейі ретінде М.Ж. Көпеевті атауға болады. Ұлы ойшылды мәдениетке, әдебиетке және ғылымға қосқан үлесіне қарап, әрі ақын әрі зерттеуші ғалым ретінде де қарастырамыз. М.Ж. Көпеевтің шығармашылығындағы басқаларда кездеспейтін бір ерекшелігі қисса-дастандар мен аңыз-әңгімелерде айтылатын оқиғаларды ғұлама ақын сол күйінде қабылдамай, оларды өмірде болған ақиқат құбылыс деп қарайтыны білім алушыларға түсіндіріледі. Бұл М.Ж. Көпеев дүниетанымының, өресінің басқалардан көш биік тұратындығын танытып, адамзат баласын табиғатпен тұтастықта қарастырып, оларды «дүниенің тұтас бейнесінің» бір бөлшегі ретінде көре алғандығын айта кету орынды.

Қазақтың айтыс өнерін бойына дарытқан, би-шешендердің нақыл сөздерін тәлім-тәрбие еткен ақын талданып жатқан «Ғибратнама» өлеңінде үлкен философиялық ойға негізделген гуманистік дүниетанымын түйіндейді. Бұл шығарманың оқушылар мен білімгерлерді гумандылыққа тәрбиелеуде маңызды орын алатыны өлеңді талдау барысында анық байқалады. Енді осы шығармаға талдау жасап, ақын шығармасындағы гуманистік дүниетаным негіздерін білімгерлерге таныту жолдарын саралайық.

Жоғарыда атап өткеніміздей, терең ойлы ақынның әлем бейнесін жеке-жеке көрініс ретінде емес, оның біртұтас бейнесін көре білуі, оны жан-жақты меңгергені өзіне таяқ болып тигендігі, сол үшін талай қиындықтарға кездесіп, биліктен қысым көргені оны бей-жай қалдырмай, өміріне кері әсер еткенін осы өлеңнен анық байқаймыз. Ақынның:

Япырым-ай, кессем бе екен мен тілімді,
Үйрендім қайдан өнер, көп білімді?!
Өткіздім қасірет пен қапалықта

Қызықты ойнап-күлер мезгілімді (Көпейұлы, 2013), - деген жолдарынан балалық шағында ойын ойнап, қатарластары секілді бола алмай, оның орнына терең ойлы, зерек болып, алаңсыз балалығын білім-ғылым үйренуге жұмсағанына бір жағынан ырзашылық білдірсе, бір жағынан қынжылысы да байқалады.

Болдым ғой өнерімді тауысқандай,
Мерт бодым айға шауып арыстандай.
Сұңқардай биік шыңды мекен қылмай,

Шықылдап көзге түстім сауысқандай (Көпейұлы, 2013), - деген шумақта бала кезден-ақ, оның ақылдылығының, білімдарлығының өзіне кесірі тигендігін, білімділігімен, турашылдығымен сұңқар құс секілді биікке самғау орнына қайта «шықылдаған сауысқандай» әлдекімдердің көзіне түрткі болғанын автор қисындыра жеткізеді.

Сөйлеуден тыйылмаған қызыл тілім,
Өттің бе зарлауменен, қайран күнім?!

Түлкінің қызылдығы өзіне сор

Болғандай болдың маған, өнер-білім! (Көпейұлы, 2013) деген шумақта өзінің орақтай өткір қызыл тілінің «түлкінің қызылдығындай өзіме сор болды» дегенінен ақынның ішкі жан айқайын естігендей боласыз. Өнер-білімінің, жалпы дүниетанымының кеңдігі өзіне қызмет етпей, керісінше, «зарлаумен өткен күндері» кімді болса да ойға қалдыраы анық. Білімді, ақылды жан ғана өмірдегі түрлі кедергілерге төтеп бере алатындығын білген ақын жанының нәзіктігін, көңілінің ашықтығын, өзінің емес өзгелердің қамын көбірек ойлайтын жомарттығын бір сөзбен жеткізу мүмкін емес.

Қай заманда болса да, білім-ғылым қуған білімді адамдарға кедергілердің көп болғаны рас. Тіпті Сократ, Ұлықбектер ғылым жолында өз өмірлерін сарп еткені тарихтан белгілі. Осындай ауыр жол М.Ж. Көпеевті де айналып өтпеді. Ақын өмір сүрген кезеңде Ресей патшалығы отарланған қазақ халқын өз уысынан шығармау мақсатымен түрлі саясат ұстанған. Жергілікті халықтың рухани сағын сындырып, ұлттық санасын оятпауды басты мұрат етті, онымен қоймай, патшалық саясат өз қарамағындағы отар елдердің мейлінше сауатсыз болғанын қалады.

М.Ж. Көпеев осы «Ғибратнама» өлеңінде өмірде болып жатқан келеңсіздіктер мен қиыншылықтарды, жалтақтамай тура айта білген. Өз басындағы жағдайды ақын біресе биік таудың басындағы мұнартқан бұлтқа, біресе жібек ауға ілінген шортанға да теңеп, сау басын саудаға сап қойған сол заманның әділетсіздігіне налиды. Өзінің еркіндігі мен адалдығы, әділетсіздікке төзбейтін, туралықты бетке айтатын турашыл мінезінің арқасында басы дауға қалғанын да жасырмайды. Көптеген білімді, көкірегі ояу жандардың өз бастарының қамын ғана ойлап, елдің болашағын, әділдікті айтуға жарамай, шамаларының жетпей жатқанын «мылқауға» айналып, тиыш жатыр» деп сынайды. Олар туралы ойын былайша суреттеп жазады:

Айналдым бұлт болып биік тауға,
Іліндім болып шортан жібек ауға.
Тілі жоқ көп мылқаулар тиыш жатыр,
Қызыл тіл, сен басымды салдың дауға (Көпейұлы, 2013).

Өлеңде заманның сұрқиялылығын, адамдық пен надандықтың аражігін ажырата білетін ақын іштегі қайнаған ыза-кегін қаршыға мен бұлбұл екеуінің арасында болған диалог арқылы сол кездегі билік басындағылар мен оған жағымпазданғандарды былайша суреттейді:

Бұл күнде алтын азып, жез болыпты,
Дүниеде жақсы-жаман сөз болыпты.
Гүл іздеп Гүлстанда жүрген бұлбұл
Бір күні қаршығаға кез келіпті (Көпейұлы, 2013).

Бұл шумақта М.Ж. Көпеев адамгершілік құндылықтарының бағасы төмендеп, оның орнына қулық, жағымпаздық, әділетсіздік секілді жағымсыз

қасиеттердің етек алып, «алтынның» бұл күнде «жез» құрлы қадірі болмай отырғанын айтады. Одан әрі ақын білім іздеп жүрген бұлбұлдың қаршығадан бектерге қалайша жағып жүргенін диалог арқылы былайша жеткізеді:

...Қаршыға, сен де құссың, мен де құспын,

Ақылың сенің менен емес қой мол.

Бектердің оң қолында тұрағыңыз,

Ерттеулі күнде жүйрік пырағыңыз.

...Татисың қымбат баға, қадір пұлға,

Жүресің патшалармен шығып жолға.

Жазым боп, жазатайым түссең торға,

Түсірмей әкететін қолдан-қолға (Көпейұлы, 2013), - деп, Мәшһүр баба білім-білігі жоқ болса да құлқынның құлы болып, жайлы орын үшін біреулердің қолшоқпары болып, жағымпаздық танытқан қаршыға секілділерді сынап, керісінше, ауыр болса да адал жолмен жүріп адал нанын тауып жүрген бұлбұл секілділерді насихаттайды. Бұлбұл мен қаршыға арасындағы диалог бұл тұста былайша өрбиді, бұлбұл:

Өткіздім әрбір түнді сайрауменен,

Басымды тікенекке байлауменен,

Көрем деп қызыл гүлдің ашылғанын,

Ұзын түн зығырданым қайнауменен (Көпейұлы, 2013).

Сонда оған қаршыға:

Құс ішінде сен ақымақ, ақылың жоқ,

Бір гүлге пайдасы жоқ болған ғашық.

Аузыңды, ақылың болса, жабар едің,

Үндемей, сабыр қылып бағар едің.

Тілі жоқ мен секілді мылқау болсаң,

Бір күнде мың мұратты табар едің (Көпейұлы, 2013), - деп жағымпаздықты жаны сүймейтін бұлбұлдың жанды жерін дөп басады. Білімділіктің, ақылдылықтың еш пайдасы жоқ, мен секілді көрсең де көрмегендей, естісең де естімегендей «мылқау» кейіп танытып мен сияқты «ақылды» болсаң, сен де үндемей жүріп, бар мақсатыңа жетер едің деп, бұлбұлды ақымаққа теңейді. Осы тұста «Адам ақыл иесінің өкілдері болғандықтан, біз өзімізді басқалармен қарым-қатынаста және басқалар бізбен қарым-қатынасында өздерін жақсы сезінбейінше, өзімізді моральдық тұрғыдан жақсы сезіне алмаймыз» деген сөздің дұрыстығына көз жеткіземіз (Simon, 2022:131).

Сол кезде ашу қысқан бұлбұл қаршығаға:

Табарым мылқау болып мұрат болса,

Болмаған хасыл мұрат кете берсін.

Мұрныңды шошайтасың мақтағанға,

Жүруші ең келемеж боп көк тағанға (Көпейұлы, 2013), - деп оның мақтанып,

тұмсығын көкке көтеріп, қазір қарапайым халықты менсінбей жүргенімен, бұрын көк тағанға мазақ болып жүргенін бетіне басады. Одан әрі бұлбұл:

...Бір ұрттам қан ішерсің бір құс алсаң,
Сен ақымақ, тамақ үшін болған сарсаң.
Арбакеш сарттарға құл болғанша,

Онан да жақсы емес пе, өле қалсаң (Көпейұлы, 2013), - деп бір күндік тамақ үшін біреуге құл болғанның адамдық қасиетке жатпайтынын, ұят нәрсе екенін бұлбұл қаршығаға айтып салады. Осыдан екі кейіпкердің көзқарастарының бір-біріне ұқсамайтын, қарама-қарсы пікірдегі жандар екендігі аңғарылады. Осы тұста ақын тек өз басының ғана емес, жалпы халықтың басындағы әділетсіздікке бей-жай қарамайтынын, қараңғы халықтың көкірек көзін ашып, сауатын ашуға, гуманистік дүниетаным тұрғысында ағартушылық қызмет саласын дамытуға ат салысқаны көрінеді. Жалпы М.Ж. Көпеев өмірде де білімділігімен қатар, адамгершілігі мол, турашыл әрі сыпайы жан болған. Айтатын сөзін нақты айтып, қажет кезінде өз ойын сыпайы да салмақты қалпымен ұялта да, қызарта да жеткізе білген. Шындығында, зерттеуші Б. Кенжебаев әділетсіздік пен озбырлыққа төзбейтін М.Ж. Көпеев шығармаларының көпшілігінде «өзі өмір сүрген заман жайлы, қазақтың теріс мінездерін, жағымпаздықты, би-болыстар мен шенділерді сынайтынын» айтып, ойымызды дәлелдей түседі. Ақынның «Мәшһүр Жүсіп» атануы да тегіннен емес, осындай ар-ожданды, әділдік пен адамгершілікті жанынан биік қоятыны халқына деген ерекше сүйіспеншіліктен екенін байқауға болады. Соңғы шумақта ақын мақсатым орындалмаса да, «әлемге Мәшһүр деген атым қалсын, өмірден қанша опық жесем де, адам деген атқа лайық болып қалайын» деп тұрғандай болады (Кенжебаев, 2013). Себебі «мәшһүр» сөзінің мәні өте тереңде, бұл сөз дәл осындай дүниетанымы мен күзіретілігі мол Ж. Көпеев секілді жанға ғана айтылатын сөз екені шындық.

Ақын өмірде болып жатқан әділетсіздіктің барлығы қазақтың ұлттық құндылықтарын жоюдың астыртын жолы екендігін жақсы түсіне отырып, оларды өз шығармаларында осылайша кейіпкерлер бейнесі арқылы көркемдеп, шынайы ойын өлең түрінде жеткізіп отырды. Осыдан Мәшһүр бабамыздың өз позициясына берік, гуманистік көзқарасы қалыптасқан, адамгершілік, ізгілік қасиеттерді бойына жиған данышпан екенін айта келе, ар мен ұятты, адамгершілікті мұрат тұтқандығын байқаймыз:

Жаратқан бір Құдайға жетер дәтім,
Зарлаған ұзақ түндер мінәжатым,
Бітпесе бір мұратым, кетсін, барсын,

Ғаламға дастан болған бұлбұл атым! - деп ойын қорытындылайды (Көпейұлы, 2013). Бұл жолдардан бұлбұл арқылы нағыз ізгілікті адам бейнесін бере отырып, ақын туған халқы мен өз басына түскен жағдайды баяндап, мұратқа жету үшін адамгершіліктен аттамау керектігін, теріс әдетке ешқашан баруға болмайтынын гуманистік дүниетаным тұрғысында насихат еткен.

2-сурет. «Гибратнама» өлеңінің жастарды гуманистік дүниетаным негіздеріне тәрбиелеудегі орны

Осылайша, «Адам бойындағы гумандылық интеллектіні бағалаушы категория екінші дәрежелі танымдық әрекет болып табылады» деген пікірді қолдай отырып, гуманистік дүниетаным жастарды адамгершілік ізгі қасиеттерге тәрбиелеуде тек білім берумен ғана шектелмей, адамның жан дүниесіне әсер ету арқылы ішкі сезімін ояту нәтижесінде қалыптасатыны дәлелденді (Dossanova & Nurmahanova, 2015:52).

Шетелдік ғалымдар «Қазіргі ақпараттық кеңістіктің ашықтығы мен жаһандығы, кендігі және қазіргі білім жүйесінің жан-жақтылығы мәдениетаралық өзара әрекеттестік құралы ретінде ғана емес, сонымен қатар оларды алу көздерінің, талдаудың білімдері мен дағдыларының санын көбейту құралы ретінде білім жүйесін дамыту» дейді (Bondareva et al, 2017:208) Сонымен қатар, қазіргі уақытта қолданысқа етене еніп келе жатқан цифрлық технологиялар да гуманизді айналып өтпеді. Ол туралы бельгиялық философ Марк Кёкельберг «адамның мақсаттары мен құндылықтарына сәйкес болуы керек, бұл тұрғыда адамға бағытталған этика қажет» (Coeckelbergh, 2024) дейді.

Сонда да болса, жастардың бойына «ұлттық кодты» дамыту М.Ж. Көпеевтің «Ғибратнамасы» секілді терең мағыналы шығармалар арқылы жүзеге аспақ.

Сонымен, гуманистік дүниетаным – бұл жауапты өмір сипатына ие, «жоғары метафизикалық құндылықтардың рухани қызмет көрсетуі» екені дәлелденді (Kantayeva т.б., 2025).

М.Ж. Көпеев жинақтаған рухани мұраларда, оның ішінде «Ғибратнама» шығармасында жағымды кейіпкерлер ізгілік, әділдік, адамгершілік жолындағы іс-әрекеттерімен бағалы болса, батырлық жырларындағы ел мүддесін көздеген ерлік пен кіршіксіз махаббат арқылы ізгілік негіздерін насихаттап, тәрбие құралы ретінде ұсынған (2-сурет).

«Ғибратнамада» жеңіл өмір сүруді таңдаудың орнына қиын болса да, адал, әділетті жолмен жүруді мақсат тұтқан ақын өмірде талай қыспақ көрсе де, әрдайым шыншылдықтан, адамгершіліктен танбайтынын көрсетеді. Ақиқат жолы ауыр жол болса да, сол жолды таңдап, кейінгі ұрпаққа адамды бақытқа жеткізетін жол тек әділетті жол екенін айтып кетеді. Бүгінгі кезде де осындай жеңіл жол іздейтін жастардың бар екені рас. Осы ретте «Ғибратнама» секілді шығармалардың жастарды адамгершілікке тәрбиелеуде маңызы зор болмақ.

Қорытынды. Жалпы әлемдік жүйені байланыстырушы адамның дүниедегі өзін-өзі шығармашылық жағынан бекітуінің қандай да бір саласы ретінде танылады. Сондықтан әрбір адам әлемнің тұтас бейнесінің құрамдас бір бөлігі ретінде оның құндылығына тікелей қатысатын бірден бір мүше болғандықтан, өзінің жауапты тұлға екендігін сезіне білу керек. Болмысты, дүниені түсінудің әмбебап ұстанымы – материалдық емес, рухани адамгершілігі мен гуманистік көзқарастары жетілген толық адам екендігін бүгінгі жастарға түсіндіруіміз керек. М.Ж. Көпеевтің және әлемдік ғалымдардың гуманистік көзқарастарындағы дәлелдерді сараптай келе, адам мен әлемнің біртұтас, әрі үнемі дамып отыратын тікелей байланыстағы буындар деген тұжырымға келеміз.

Қорытайтқанда, М.Ж. Көпеев мұрасының қазақ қоғамының дүниетанымдық деңгейін көтеруде, жаңашыл бағытты халықтың бойына сіңдіруде орасан зор үлес қосып, жас ұрпаққа тәлімді тәрбие беруде таптырмас құрал болып келеді. Сол дәуірдегі осы шығармадағы қозғалған гуманистік дүниетаным мәселесі бүгінгі күнмен сабақтаса байланысып, өзектілігін жоймай келуі М.Ж. Көпеев гуманистік көзқарастарының өміршеңдігі мен тақырыптың практикалық маңыздылығымен дәлелденеді. Қазақ мәдениеті мен әдебиетінің белгілі тұлғасы, фольклортанушы, этнограф, көп тілді білген ғұлама ақын М.Ж. Көпеевтің гуманистік дүниетанымы жастарды білімге, гуманистік тәрбиеге баулитын шығармалары мен зерттеулері ауқымды, тақырыбы жан-жақтылығымен танымал, әрі оның әдеби мұрасы ұлттық әдебиетімізге, оның дамуына үлес қоса отырып, терең философиялық, этнопсихологиялық, әлеуметтанушылық мәселелерді қозғады. Еліне, жеріне, халқына шын берілген, оның мәдениеті мен әдебиетін жанындай сүйген ұлтжанды ақын өз шығармаларында гуманистік дүниетанымы кең, рухы биік жандардың шынайы

өмірі қиын да қымбат болатынын өз бойынан өткізе отырып, кейінгі ұрпаққа танытып кетті.

Ұлтына деген шынайы сүйіспеншілік, халқына адал қызмет ете білу, адамзат баласының бойындағы гуманизмнің биік шыңы саналады. М.Ж. Көпеевтің шығармаларын оқыта отырып дәл осындай биік шыңның басынан көрінген гуманистік дүниетанымы ұлтымыздың биік ақыны екенін білім алушыларға жеткізе білу, және соған тәрбиелеу біздің міндетіміз болып табылады. М.Ж. Көпеевтің насихаттаған гуманистік сипаттағы дүниетанымы халықтың басына туған небір мәселелердің түбірін тек адами тұрғыда, әділетті жолмен шешу керек екенін айтады, кейінгі ұрпақты рухани жетілдіру үшін алдымен халық пен билік арасында әділеттілік орнау керек екенін нақты айтып кеткен көреген ақын деп айта аламыз. Бүгінгі болашақ жас ғалымдар М.Ж. Көпеевтің гуманистік көзқарастарына одан әрі зерттеу жүргізе отырып, оны жаңа қырынан танытып, шығармаларының ашылмаған тұстарын әлі де болса зерттей түсіп, көптеген ғылыми-зерттеу жұмыстарына арқау етеді деген ойдамыз.

Әдебиеттер

Қазақстан Республикасында мектепке дейінгі, орта, техникалық және кәсіптік білім беруді дамытудың 2023-2029 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 28 наурыздағы № 249 қаулысы. — Астана. <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2300000249/history>

Әділетті мемлекет. Біртұтас ұлт. Берекелі қоғам. Қазақстан халқына жолдауы. 2022 жыл 1 қыркүйек. — Астана. <https://www.akorda.kz/kz/memleket-basshysy-kasym-zhomart-tokaevty-n-kazakstan-halkyna-zholdauy-181416>

Абай (1995) Энциклопедия. — Алматы: «Қазақ энциклопедиясының» Бас редакциясы, Атамұра. ISBN 5-7667-2949-9.

Abisheva K.M., Dossanova A.Zh., Ismakova B.S., Aupova G.K., Ayapbergenov B.K., Tlegenova K.A. (2016) The Problem of Evaluative Categorization of Human Intelligence in Linguistic. International journal of environmental & science education. 9:2635-2645. DOI: 10.12973/ijese.2016.712a.

Ахметов Т.Ә. (2016) Таңдамалы шығармалары. Ы. Алтынсарин. — Алматы: Ғылым. — 287 б. ISBN 978-601-7839-13-0

Bondareva T.O., Khan N.N., Pristupa E.N., Dossanova A.Z., Kremneva T.L. & and Turysbek R. (2017) The social and pedagogical characteristics of the future teacher's readiness for developing the intellectual and creative potential of a junior schoolchild in the heterogeneous ethnic environment. Pertanika J. Soc. Sci. & Hum. 25:195 - 210.

Борзенко И.М., Кувакин В.А., Кудишина А.А. (2005) Человечность человека: Основы современного гуманизма: учеб. пособие для вузов, М.: Российское гуманистическое общество. — 390 с. ISBN: 9785873870240

Білім туралы. Қазақстан Республикасының 2007 жылғы 27 шілдедегі № 319 Заңы. — Астана. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z070000319/_links

Dossanova A.J., Nurmahanova J.B. (2015) Evaluative categorization of moral actions, concepts based on the evaluative predicates Good – Bad. 1:50-54. http://vcl.ralk.info/issues/2015/20151/otsenochnaya_kategorizatsiya_nravstvennykh_ponyatiya_na_osnove_otsenochnykh_predikatov_khorosho_plokh.html

Жүсіпов Н.Қ. (1999) Мәшһүр-Жүсіп Көпейұлы – фольклортанушы. — Павлодар. — 87 б. ISBN: 9965-449-59-7

Йозеф Л. (2004) Гуманизм в культуре и культура в гуманизме. Вопросы философии. 5:163-176.

Кенжебаев Б. (2013) XX ғасыр басындағы әдебиет: жетінші кітап. — Алматы: Білім. — 248 с. ISBN 5740400015

Көпеев М.Ж. (1992) Ел аузынан жинаған әдебиет үлгілері. — Алматы: Ғылым. — 224 б. ISBN 5-628-00876-2.

Көпейұлы М.Ж. (2013) Шығармалары. — Павлодар: ЭКО. — 156 с. ISBN 978-601-284-071-1

Coeckelbergh M. (2024) What is digital humanism? A conceptual analysis and an argument for a more critical and political digital (post) humanism. *Journal of Responsible Technology*. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2023.100073>

Маслоу А. (2019) Мотивация и личность. 3-е изд. Д. Зимин. Пер. с англ. — СПб.: Питер. - 400 с. ISBN 978-5-4461-1309-5.

Туев В.А. (2013) Принцип ratio в оценке человеческих потребностей. *Известия ИГЭА*. 2:114-119.

Франкл В.Э. (2010) Человек в поисках смысла. пер. с англ. и нем. Д.А. Леонтьева. [Текст]. — М.: Прогресс. — 367 с. ISBN 5-01-001606-0

Фрейд З. (2020) Тотем и табу. Пер. с нем. А.М. Боковиков. Психологические технологии. — М.: Академический проект. — 159 с. ISBN 5-89329-021-X.

Хайям О. (2024) Трактаты Омар Хайям. — Алматы: ЁЁ Медиа. — 342 с. ISBN. 978-5-458-27584-2.

Simon S. (2021) Reflections on the (Post-) Human Condition: Towards New Forms of Engagement with the World? *Social Epistemology*. 1:63-94. <https://doi.org/10.1080/02691728.2021.1893859>

Kantayeva G., Baltynova A., Dossanova A., Alzhanova A., Ospanova F. (2025) Pedagogical basis of the development of future teachers' didactic culture: Key components of formation. *International Journal of Innovative Research and Scientific Studies*, — vol. 8. — NO.1, 2025. — P. 2203-2212. Scopus. URL: www.ijirss.com ISSN: 2617-6548. <https://doi.org/10.53894/ijirss.v8i1.4931>

References

Qazaqstan Respublikasynda mektepke degingi, orta, texnikaly'q zhane kasiptik bilim berudi damytudy'n 2023-2029 zhy'ldarga arnalgan tuzhy'ry'mdamasy'n bekitu turaly'[On approval of the concept of development of preschool, secondary, technical and professional education in the Republic of Kazakhstan for 2023-2029]. *Qazaqstan Respublikasy Ykimetinin 2023 zhylygy 28 nauryzdagy №249 gaulysy*. (in Kazakh)

Adiletli memleket. Birtutas ult. Berekeli qogam. Toqaev Q.K. *Qazaqstan xalqy'na zholdau* [A just state. A united nation. A blessed society]. Message to the people of Kazakhstan, 2022. — Astana. (in Kazakh).

Abaj (1995) E'nciklopediya [Encyclopedia]. — Almaty: «Qazaq enciklopediyasynyn» Bas redakciyasy, Atamura. (in Kazakh).

Abisheva K.M., Dossanova A.Zh., Ismakova B.S., Aupova G.K., Ayapbergenov B.K., Tlegenova K.A. (2016) The Problem of Evaluative Categorization of Human Intelligence in Linguistic. *International journal of environmental & science education*. 9:2635-2645. DOI: 10.12973/ijese.2016.712a. (in English).

Akhmetov T.A. (2016) *Tandamaly shygarmalary* [Selected works]. Altynsarin Y. Almaty: Gylym. — 287 p. ISBN 978-601-7839-13-0 (in Kazakh).

Bondareva T.O., Khan N.N., Pristupa E.N., Dossanova, A.Z. Kremneva T.L. & and Turysbek, R. (2017) The social and pedagogical characteristics of the future teacher's readiness for developing the intellectual and creative potential of a junior schoolchild in the heterogeneous ethnic environment. *Pertanika J. Soc. Sci. & Hum.* — P. 195-210. (in English).

Borzenko I.M., Kuvakin V.A., Kudishina A.A. (2005) *Chelovechnost cheloveka: Osnovy sovremennogo gumanizma* [Humanity of Man: Foundations of Modern Humanism]. — Moscow. — 390 p. ISBN: 9785873870240 (in Russian).

Qazaqstan Respublikasynyn Bilim turaly Zany [Law of the Republic of Kazakhstan “On Education”]. — Astana, 2007 (in Kazakh).

Dossanova A.J., Nurmahanova J.B. (2015) Evaluative categorization of moral actions, concepts based on the evaluative predicates Good – Bad. 1:50–54. http://vcl.ralk.info/issues/2015/20151/otsenochnaya_kategorizatsiya_nravstvennykh_ponyatiy_na_osnove_otsenochnykh_predikativ_khorosho_plokh.html (in English).

Zhysipov N.Q. (1999) Mashhur-Zhysip Kopejuly' – fol'klortanushy [Mashhur-Zhusip Kopeiuli is a folklorist]. – Pavlodar. — 93 p. ISBN: 9965-449-59-7 (in Kazakh).

Jozhef L. (2004) Gumanizm v kul'ture i kul'tura v gumanizme [Humanism in culture and culture in humanism]. Voprosy filosofii. Russia. 5:163-176. (in Russian)).

Kenzhebaev B. (2013) XX gasyr basy'ndagy' adebiet: zhetinshi kitap [Literature of the early 20th century: the seventh book]. – Almaty: Bilim. — 248 p. ISBN 5740400015 (in Kazakh).

Kopeev M.Zh. (1992) El auzynan zhinagan adebiet ulgileri [Samples of literature collected from the mouths of the people]. – Almaty: Gylym. 224 p. ISBN 5-628-00876-2. (in Kazakh).

Kopejuly' M.Zh. (2013) Shygarmalary [Works]. — Pavlodar: E'KO. ISBN 978-601-284-071-1 (in Kazakh).

Coeckelbergh M. (2024) What is digital humanism? A conceptual analysis and an argument for a more critical and political digital (post) humanism. Journal of Responsible Technology. <https://doi.org/10.1016/j.jrt.2023.100073> (in English).

Maslou A. (2019) Motivation and personality [Motivaciya i lichnost / per. s angl.]. – SPb.: Piter. — 352 p. ISBN 978-5-4461-1309-5 (in English).

Tuev V.A. (2013) Princip ratio v ocnke chelovecheskix potrebnostej [The ratio principle in assessing human needs]. Izvestiya IGE'A. 2:114-119. (in Russian)).

Frankl V.E'. (2010) Chelovek v poiskax smy'sla / per. s angl. i nem. D.A. Leont'eva [Man in Search of Meaning]. Russia, Moscow. — 367 p. ISBN 5-01-001606-0 (in English).

Frejd Z. (2020) Totem i tabu. Per. s nem. A.M. Bokovikov. Psixologicheskie tehnologii [Totem and Taboo. Translated from German by A.M. Bokovikov. Psychological technologies]. Russia, Moscow. — 159 p. ISBN 5-89329-021-X (in Deut.).

Xajyam O. (2024) Omir syru turaly' traktat [A treatise on living]. 2010. ISBN. 978-5-458-27584-2 (in Kazakh).

Simon S. (2021) Reflections on the (Post-) Human Condition: Towards New Forms of Engagement with the World? Social Epistemology. 1:63-94. <https://doi.org/10.1080/02691728.2021.1893859> (in English).

Kantayeva G., Baltynova A., Dossanova A., Alzhanova A., Ospanova F. (2025) Pedagogical basis of the development of future teachers' didactic culture: Key components of formation. International Journal of Innovative Research and Scientific Studies, — vol. 8. — NO.1, 2025. — P. 2203-2212. Scopus. URL: www.ijirss.com ISSN: 2617-6548. <https://doi.org/10.53894/ijirss.v8i1.4931> (in English).

Publication Ethics and Publication Malpractice in the journals of the Central Asian Academic Research Center LLP

For information on Ethics in publishing and Ethical guidelines for journal publication see <http://www.elsevier.com/publishingethics> and <http://www.elsevier.com/journal-authors/ethics>.

Submission of an article to the journals of the Central Asian Academic Research Center LLP implies that the described work has not been published previously (except in the form of an abstract or as part of a published lecture or academic thesis or as an electronic preprint, see <http://www.elsevier.com/postingpolicy>), that it is not under consideration for publication elsewhere, that its publication is approved by all authors and tacitly or explicitly by the responsible authorities where the work was carried out, and that, if accepted, it will not be published elsewhere in the same form, in English or in any other language, including electronically without the written consent of the copyright-holder. In particular, translations into English of papers already published in another language are not accepted.

No other forms of scientific misconduct are allowed, such as plagiarism, falsification, fraudulent data, incorrect interpretation of other works, incorrect citations, etc. The Central Asian Academic Research Center LLP follows the Code of Conduct of the Committee on Publication Ethics (COPE), and follows the COPE Flowcharts for Resolving Cases of Suspected Misconduct (http://publicationethics.org/files/u2/New_Code.pdf). To verify originality, your article may be checked by the Cross Check originality detection service <http://www.elsevier.com/editors/plagdetect>.

The authors are obliged to participate in peer review process and be ready to provide corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. All authors of a paper should have significantly contributed to the research.

The reviewers should provide objective judgments and should point out relevant published works which are not yet cited. Reviewed articles should be treated confidentially. The reviewers will be chosen in such a way that there is no conflict of interests with respect to the research, the authors and/ or the research funders.

The editors have complete responsibility and authority to reject or accept a paper, and they will only accept a paper when reasonably certain. They will preserve anonymity of reviewers and promote publication of corrections, clarifications, retractions and apologies when needed. The acceptance of a paper automatically implies the copyright transfer to the Central Asian Academic Research Center LLP.

The Editorial Board of the Central Asian Academic Research Center LLP will monitor and safeguard publishing ethics.

Правила оформления статьи для публикации в журнале смотреть на сайте:

[www: nauka-nanrk.kz](http://www.nauka-nanrk.kz)

ISSN 2518–1467 (Online),

ISSN 1991–3494 (Print)

<http://www.bulletin-science.kz/index.php/en>

Ответственный редактор **А. Ботанкызы**

Редакторы: **Д.С. Аленов, Т. Апендиев**

Верстка на компьютере: **Г.Д. Жадырановой**

Подписано в печать 31.12.2025.

46,0 п.л. Заказ 6.